

POTUJOČA PLANINSKA RAZSTAVA

SLAVICA TOVŠAK

V drugi polovici leta 1992, ko je Pokrajinski arhiv Maribor pripravljal program dela za leto 1993 (verificiralo ga je Ministrstvo za kulturo), se je v sklopu razstavne dejavnosti odločil, da eno izmed načrtovanih razstav posveti visokemu jubileju slovenske planinske organizacije, 100. obletnici Slovenskega planinskega društva. Akcijo, predlagano na strokovnem kolegiju, je odobrilo Ministrstvo za kulturo, veliko razumevanje in pripravljenost za sodelovanje so pokazali tudi najvišji organi Planinske zveze Slovenije.

Glede na skromne razstavno prostorske zmogljivosti Pokrajinskega arhiva sta se avtorja prve razstave **Slavica Tovšak** in **Franček Vogel** odločila koncept razstave zasnovati tako, da sta v osnovnih obrisih z dobršno mero zgodovinske simbolike nakazala politične razmere in društveno klimo v 2. polovici 19. stoletja, skoraj nekaj desetletij pred nastankom Slovenskega planinskega društva.

Več kot očitno je bilo iz razstavljenih dokumentov moč razbrati, da so v tem obdobju nastajale izrazito nemško usmerjene sekcije Nemško-avstrijskega planinskega društva, ki so bile trdno zasidrane na naših tleh. Prav nemška beseda v gorskem svetu, gradnja nemških koč, omalovaževanje vsega, kar je slovensko, je kot mora pritisnalo na tiste Slovence, ki so zahajali v gore. Po prvih poskusih manjših skupin in potem, ko so omagali Triglavski prijatelji, so piparji na Stolu dorekli: ustanovimo slovensko planinsko društvo!

IZSEK IZ ZGODOVINE

Razstavni dokumenti so pričali, da je šlo tokrat zares. Kot je zahteval zakon o društvih, sprejet leta 1867 (eden izmed razstavnih eksponatov), so bila po predpisanem postopku in zahtevah cesarsko-kraljevega namestništva 27. februarja 1893 potrjena pravila SPD. To je bil za slovenske planince najslovesnejši trenutek. Razstavljeni eksponati so ta dogodek nakazali in ga povezali s prvo vpisno knjigo, ki jo je odprl legendarni **Jakob Aljaž** 8. julija 1895.

Isto leto je pričel izhajati Planinski vestnik. Druga za drugo so nastajale podružnice. Deveta po vrsti je bila Podravska s sedežem ne v Mariboru, temveč v Rušah. Njena ustanovitev je tesno povezana z mladim učiteljem **Davorinom Lesjakom**, ki je bil nestor planinstva v Podravju in je desetletja vodil podružnico. Z delovanjem podružnice so povezana imena slovenskih pohorskih kmetov: **Grizoldi, Žigerti, Glazerji, Hlebi** itd.

Družno so pod vodstvom neumornega Lesjaka gradili nenavaden 36 metrov visok Žigartov stolp, katerega originalni načrt je izstopal na razstavnih panojih. Imel je strelodvod, okna, vpisno knjigo, ključ, ob njem so bile prireditve, pobirali so celo vstopnino. Po 14 mesecih in

18 dneh je simbol slovenstva na Pohorju uničil vihar. Nekateri viri celo trdijo, da je bila glavna vrh prežagana. Če danes stopimo na Žigartov vrh, lahko večše oko opazi ostanke njegovih temeljev. V enem izmed temeljev tičita dva vijaka — spomin in simbol na prva leta delovanja Podravske podružnice. Njeni člani so pridno dopisovali v Planinski vestnik, zbirali denar za svojo prvo koč, ki je bila kot Ruška koč odprta 1907. leta. Pet let pozneje, 1912. leta, ko je izrazilo pronemško usmerjeno društvo v Mariboru Deutscher Bergverein zgradilo Marburger Hütte (Mariborsko koč), so na zahodnem delu Pohorja Lesjakovi planinci dokupili zemljo okoli Ruške koč in zgradili pristavo Planinko. Isto leto je bila ustanovljena Gorska reševalna služba.

Prva svetovna vojna je prekinila delo društev, tudi zavedne Rušane, glasnike slovenskega planinstva, so odpeljali v graške zapore. Leto dni po vojni, 6. 6. 1919, je nastala Mariborska podružnica. Prevzela je sekvestirano premoženje nemške mariborske sekcije, njeno delovno področje sta bila Pohorje in Kozjak. Po dolgih zapletih, ki so segali celo do Beograda in Dunaja, je 1922. kupila Mariborsko koč. Mariborskim planincem je pod prvim načelnikom **Ljudevitom Brencetom** le uspelo zaživeti samostojno, pa četudi le z 22 člani. (Nekaj razstavnih panojev smo posvetili podružnici in kasneje Planinskemu društvu Maribor.) Uredili so Mariborsko koč in zgradili mogočen Senjorjev dom. Vzdrževali so postojanke na Kozjaku in razvili vrsto sekcij. Nadaljnji razvoj je prekinila 2. svetovna vojna. Pohorski domovi so bili v celoti požgani, tudi slovenska bilanca ni bila obetavna. Od 69 koč je bilo 49 uničenih in neuporabnih. To obdobje zgodovine slovenskega in zlasti podravskega planinstva je bilo na razstavi dokumentirano s številnimi fotografijami, originali arhivskih dokumentov in eksponati.

13. 1. 1946 je bil v lovski sobi Hotela Orel prvi povojni občni zbor Mariborske podružnice. Kar so si mariborski planinci zadali, to so storili. Zgradili so novo koč in na temeljih Hutterjeve vile je leta 1949 zrasla Ribniška koč.

Zbrali so se planinci, intuziasti, ki so ustanovili nenavadno imenovan, a zagnan red Fanatikov Ribniške koč. Delček tega, kar so delali Fanatiki, je bilo razstavljeno v vitrinah. Bili so gonilna sila pri obnovi Ribniške koč.

1934. leta je bila zgrajena koč na Žavcerjevem vrhu. Z razvojem mariborskega planinstva je povezana vrsta imen. Naj omenim le nekatera: **Brence, Bergoč, Senjor, Šlajmer, Vrstovšek**.

Po vojni so se iz Planinskega društva Maribor razvila nova društva. Obiskovalcem so bila predstavljena skupaj z društvu celotne severovzhodne Slovenije. Pri njih je nastalo bogato arhivsko gradivo, ki ima brez izjeme značaj kulturne dediščine.

GRADIVO ZA MARIBORSKO RAZSTAVO

Med planinskimi društvi in pri posameznikih sta avtorja osebno zbrala okoli 1500 dokumentov in eksponatov. Žal sta morala zaradi pomanjkanja prostora opraviti najtežje — iz najboljšega izbrati najboljše. Nerazstavljenih in skrbno evidentiranih je ostalo še preko 1000 dokumentov. Čeprav jih ni bilo v vitrinah in na panojih, ostajajo dragocen zgodovinski vir za proučevanje planinstva severovzhodne Slovenije.

Avtorja, ki sta obhodila celotno severovzhodno Slovenijo, sta bila prijetno presenečena nad neverjetnim odzivom posameznikov in planinskih društev, ki so za razstavne namene z veseljem odstopili to, kar jim je bilo najdražje. Zasluzijo si, da jih predstavim: 1. **Elizabeta Ajtnik**, Maribor, 2. **Inko Bajde**, Maribor, 3. **Tone Bende**, Maribor, 4. **Slavica Berglez**, Radlje ob Dravi, 5. **Milan Cilensek**, Maribor, 6. **Jakob Ciglar**, Maribor, 7. **Friderik Degen**, Maribor, 8. **Delavski muzej Ravne** — **Alojz Krivograd**, Ravne, 9. **Vinko Dobrila**, Maribor, 10. **Gorska reševalna služba Maribor**, 11. **Koroški pokrajinski muzej**, Slovenj Gradec — **Marjan Kos**, 12. **Tone Korošec**, Maribor, 13. **Jože in Milena Kovačič**, Maribor, 14. **Krista in Lojz Krajger**, Maribor, 15. **Iva Lah**, Maribor, 16. **Franc Marič**, Maribor, 17. **Miro Marušič**, Maribor, 18. **Filip Matko**, Beltinci, 19. **Merkur**, Maribor, 20. **Milan Meden**, Maribor, 21. **Tone Mervič**, Maribor, 22. **Mestni muzej Ljubljana** — **Mojca Ferle**, 23. **Erna in Ciril Meško**, Ormož, 24. **PD Kozjak** — **Tone Fidelj**, Maribor, 25. **PD Maribor Matica** — **Franci Rajh**, 26. **PD Ruše** — **Andrej Vovšek**, Ruše, 27. **PD PTT** — **Bruno Fras**, Maribor, 28. **PD TAM**, 29. **PD Železničar** — **Albert Marzidovšek**, Maribor, 30. **Drago Pelci**, Ruše, 31. **Bruno Petejan**, Maribor, 32. **Planinska zveza Slovenije**, Ljubljana, 33. **Pokrajinski arhiv Maribor**, 34. **Srečko Pungartnik**, Maribor, 35. **Branko Ravnjak**, Kamnica, 36. **Rafael Razpet**, Ruše, 37. **Stane Rož-**

man, Maribor, 38. **Mara Senjor**, Maribor, 39. **SNG Maribor**, 40. **Boris Žunko**, 41. **Mirko Šoštarič**, Maribor, 42. **Štajerski deželni arhiv**, Gradec, 43. **Slavica Tovšak**, Hoče, 44. **Miran Tarkuš**, Maribor, 45. **Igor Vodnik**, Maribor, 46. **Franc Vogelnik**, Maribor, 47. **Breda Voglar**, Maribor, 48. **Zgodovinski arhiv Celje** — **Metka Bukovšek**, 49. **Zgodovinski arhiv Ptuj** — **Nada Jurkovič**, 50. **Srečko Laznik**, Maribor.

Razstavo, katere otvoritev je bila 4. marca 1993 v razstavišču Pokrajinskega arhiva Maribor Archivum, so zaradi izjemne odmevnosti trikrat podaljšali in velja za eno izmed najbolj obiskanih razstav. Ogledalo si jo je 8420 posameznikov in skupin. Z obsežnim komentarjem in intervjuji obiskovalcev je bila nekajkrat predstavljena v časopisu Večer in v televizijski oddaji Gore in ljudje.

RAZSTAVA SE SELI NA DUNAJ

V drugi polovici leta so z željo, da prikažemo razvoj slovenskega planinstva tudi izven meja Slovenije, stekli prvi pogovori na relaciji Pokrajinski arhiv Maribor — Slovenski kulturni center Korotan na Dunaju — Österreichischer Alpenverein na Dunaju. Ta je v svojih prostorih na Rotenturmstrasse 14 odstopil osrednji prostor za razstavo. Stroške razstave so tokrat finančno pokrili Pokrajinski arhiv Maribor, Planinska zveza Slovenije, Slovenski kulturni center Korotan in občina Maribor. Razstava, ki jo je odprla veleposlanica Slovenije na Dunaju **Katja Boh**, je bila od 9. do 21. novembra 1993 izjemno dobro obiskana. Na otvoritvi je bilo tudi 32 članov slovenske delegacije (nekateri znani slovenski planinski delavci), veliko publiciteto pa je doživela tudi v avstrijskih medijih obveščanja. Obširnejši članek je bil objavljen tudi v častniku Večer. Z daljšim tekstom so razvoj slovenske planinske organizacije predstavili v avstrijski reviji Nachrichten (nov.—dec. 1993, str. 3). Razstava na Dunaju je imela isti naslov kot v Mariboru,

Spomin na vojno iz slovenskih Alp: utrjeni italijanski položaji v Krnskem pogorju

Glavno mesto Slovenije — na severu in zahodu ga obdajajo gore, na vzhodu in jugu griči

le vsebinsko je zajela širši slovenski okvir, na primer prikaz prvih slovenskih koč, fotografij nestorjev slovenskega planinstva, Turistični klub Skala, razvoj alpinizma (alpinistični kotiček); zanimiv je bil prikaz slovenske planinske literature od prvih začetkov do današnjih dni po naslednjih sklopih: Slovensko gornišvo, Izvirno leposlovje, Priročniki, Fotoalbumi, Prevodi, Izvirna dela v nemščini in angleščini, Vodniki, Odprave v tuja gorstva. Razstavo je zaključil shematični prikaz delovanja slovenske planinske organizacije in njenih organov z vzporedno preglednico o številu članstva planinske organizacije od leta 1893 do 1992. Med gosti na otvoritvi razstave je bil tudi predsednik Planinske zveze Slovenije **Andrej Brvar**, ki je predstavil pomen razstave in nakazal vključevanje slovenskega planinstva v mednarodne tokove.

Že na Dunaju se je v pogovoru s predstavnikom Urada Republike Slovenije **Francem Pozničem** razvila misel o morebitnem gostovanju iste razstave v Švici. Tedanji odpravnik poslov Republike Slovenije v Bernu **Ivan Martelanc** je idejo podprl in iz prvotnih dogovorov na relaciji Pokrajinski arhiv Maribor — Urad Republike Slovenije za informiranje — Slovensko veleposlaništvo v Švici — Švicarski alpski muzej (Schweizerisches Alpines Museum Bern) — Planinska zveza Slovenije, ki so bili usmerjeni v prikaz razvoja slovenskega planinstva, je nastala zamisel o promociji samostojne Slovenije kot celote. Pokrajinski arhiv je pobudo sprejel, čeprav se je zavedal, da v strogo odmerjenem razstavnem prostoru ne bo mogel prikazati vsebinskega razvoja slovenskega planinstva od začetkov do danes.

ZA DUNAJEM ŠE BERN

Avtorici tretje razstave Slavici Tovšak je bilo dodeljeno 21 panojev (2 m × 1,20 m) in 8 vitrin. Naslov razstave je bil Slovenija, alpska dežela, planinski del pa se je predstavil pod samostojnim naslovom Slovenija — Ljudje in gore — Slovensko planinsko društvo. Zaradi koncepta celotne postavitve in upoštevanja zamisli arhitekta je bilo planinski razstavi odvzeto pet panojev in nekaj vitrin, s čimer je bil pretrgan kontinuiran prikaz razvoja slovenskega planinstva, kot si ga je zamislila in ga načrtovala avtorica. Ostali so posamezni izseki, ki so švicarski javnosti kljub vsemu nakazali nekaj značil-

nosti slovenske planinske zgodovine. Arhivske dokumente so popestrili prizori iz gorskega življenja: Krošnja z »basengo« — Bohinjske planine, Pastir pri medenju masla v pinji — Velika planina, V senožetih (Trenta), Vožnja s samotežnimi sanmi — Lom nad Trzičem, Hoja s krpjami. Na štirih panojih so bili predstavljeni motivi iz Triglavskega narodnega parka.

Razstavo so dopolnjevali akvareli mariborskega slikarja **Nika Ribiča**, obiskovalci pa so imeli ves čas možnost spoznavati slovensko pokrajino, njene običaje, floro in favno z diapozitivov. Žal nam je, da vodstvo švicarskega muzeja ni imelo možnosti predstaviti prvotno dogovorjenega ogleda video kaset. Predstavnikom Švicarskega alpskega muzeja, direktorju **dr. Georgu Budmigerju** in **dr. Ursu Kneubühlu** je treba priznati, da so na tiskovni konferenci dan pred otvoritvijo razstave pokazali presenetljivo znanje o slovenskem planinstvu, njihov pogled na Slovenijo pa je pred zbranim avditorijem novinarjev dopolnila Slavica Tovšak, ko je Švicarjem spregovorila o slovenski planinski organizaciji v današnjem trenutku, njeni organiziranosti in problemih, s katerimi se spopada (pota, koč, zavetišča, bivaki, lastninjenje, skrb za čisto okolje, denacionalizacijski postopki, vključevanje planinske organizacije v mednarodne tokove itd.).

Otvoritvena slovesnost je bila lanskega 7. decembra pod okriljem slovenskega veleposlaništva v Švici (uvodne besede je spregovoril odpravnik poslov Republike Slovenije **Željko Jeglič**), prisoten je bil tudi podpredsednik Planinske zveze Slovenije **Janko Mirnik**. K promociji Slovenije v Bernu — gledano z vidika celotne razstave — pa je veliko prispeval Ivan Martelanc. Razstava je bila odprta do konca letošnjega februarja in jo je dopolnjevala vrsta spremljevalnih prireditev.

Ob zaključku in analizi zlasti zadnje razstave velja dodati naslednje: Slovensko planinstvo ima tako bogato zgodovino, toliko članov, toliko planinskih delavcev, ki delajo z velikim intuziazmom, tako dobro zastavljene programe in cilje, da si v prihodnje (morda v dogovoru z Nemčijo, če bodo za to ugodni pogoji) zasluži samostojno razstavo. Smo alpska dežela, kot je to opredeljeno v naslovu zadnje razstave, in kot takšna lahko prek predstavitve zgodovine planinstva do današnjih dni dostojno promoviramo Slovenijo.

ŠVICARSKI ODMEV

Ob tej razstavi v Bernu sta **Urs Kneubühl** in **Daniel Anker** za švicarsko štirijezično planinsko revijo *Die Alpen* napisala obširno poročilo, v katerem z veliko naklonjenostjo pišeta tako o razstavi kot o mladi državi Sloveniji. Takole pišeta v letošnji januarski številki te revije:

»Pred tremi leti, ko je Švica proslavljala svoj 700-letni jubilej, je po desetdnevnih bojih v Vzhodnih Alpah nastala nova državica. Ta še malo znana Slovenija se je zdaj z razstavo v planinskem muzeju v Bernu prvič v širših okvirih predstavila v Švici: posebno privlačna gorska pokrajina, baročna stara mesta, tradicija ljudske umetnosti in gospodarstvo, ki si prizadeva priti kvišku — očitna je marsikatera vzporednica z našo deželjo, ki je ni moč prezreti.

Ob vходу na razstavo se obiskovalci sprehodijo po promenadi enega od slovenskih starih mestnih jeder. Njihov pogled se ustavi na podobi, ki daje vtis pestre narave dežele, ki je približno pol tolikšna kot Švica: strma apnenčasta pogorja, divje reke, oblikovno bogati kraški predeli, plodne ravnine s starimi vinogradi, soline ob morju, termalna kopališča. Tudi v razstavni dvorani poskrbi veliko platno z menjavo diapozitivov za to, da je pokrajinski okvir od grebena Alp do Sredozemskega morja neprestano pred očmi.

Razstava daje vpogled v pomen in razvoj planinskih društev v Sloveniji, ki so sicer imela zelo veliko vlogo pri slovenski samozavesti — niso čisto po naključju v državni zastavi rzhovi gorá. Slovenski prijatelji gorá so se od leta 1872 zbiral v lastnih planinskih sekcijah. Ker so ti ljudje kadili pipe, so se imenovali piparji. Leta 1893 so ustanovili Slovensko planinsko društvo (SPD), ki danes šteje 100 000 članov. To je pet odstotkov dveh milijonov prebivalcev mlade države. SPD je posestnik 146 planinskih koč in 15 bivakov, kar je celo nekaj več, kot ima v posesti Švicarski alpski klub (SAC).

Severozahodni del Slovenije spada v alpski prostor. Tam so zadnje mogočne verige gorá na vzhodu iztekaajočega se alpskega grebena, ki jih označujejo strmi grebeni, mogočne skalne stene, pogosto globoke in navpično odrezane doline.

Slovenske Alpe se delijo v tri gorske skupine: na zahodu so Julijske Alpe, vzhodno od tod več kot sto kilometrov dolg gorski greben Karavank, dalje proti jugovzhodu pa so Kamniške ali Savinjske Alpe. Najvišja gora dežele je Triglav (2864 m). Gora, na katero so se prvič povzpeli leta 1778, je središče 85 000 hektarov velikega narodnega parka z izrazito nedotaknjeno naravno krajino.

OČITNE PODOBNOSTI S ŠVICO

Zadnje stoletje je Triglav simbol Slovenije. Zato velja, da mora vsak Slovenec in vsaka Slovenka vsaj enkrat v življenju priti na ta gorski vrh. Zato tudi ni presenetljivo, da je najstarejše slovensko društvo, ki so ga ustanovili gostujoči delavci v Švici, Slovensko planinsko društvo Triglav. To društvo, ki so ga leta 1971 ustanovili neodvisno od Planinske zveze Slovenije,

šteje zdaj 400 članov, kot je ob otvoritvi razstave v planinskem muzeju povedal predsednik **Anton Lencel**.

Slovenski narod zna že 1500 let ohranjevati svojo individualnost na presečišču romanskih, germanskih, slovanskih in madžarskih kultur. V stoletjih je ustvaril bogato kulturno dediščino, ki jo je mogoče občudovati v 60 muzejih in približno 250 galerijah.

Razstava najprej popelje v slovensko glavno mesto Ljubljano, ki naj bi zastopalo pisana mesta, številne cerkve, gradove in graščine v državi. Metropola s 300 000 prebivalci leži — podobno kot številna švicarska mesta — tako, da je iz nje mogoče videti alpske verige, obiskovalec pa se razveseli njenega baročnega jedra in ga prevzame moderno mestno središče s Svetovnim trgovskim središčem.

Razstava pa osvetljuje tudi drugačen vidik, ki je zapustil brazgotine in je posledica geografskega položaja Slovenije na robu Srednje Evrope: vojno. Gorska veriga na italijanski meji si je v prvi svetovni vojni pridobila žalosten sloves.

Da Slovenija ni bila leta 1991 zapletena v vrtnice sedanje jugoslovanske vojne, se mora zahvaliti svoji enotnosti in odločnosti.

Številni tradicionalni predmeti ljudske umetnosti in obrti na razstavi kažejo na planinsko sorodnost s tistimi, ki jih poznamo pri nas v Švici: keramika, izdelki iz lesa, tekstilni izdelki, glasbeni instrumenti. Dva razstavna predmeta sta še posebno omembe vredna: poslikane panjske končnice, ki jih sicer v alpskem prostoru ne poznamo, in genialno preprosta sončna ura iz Kamniških Alp, ki je planinskim pastirjem pred sto leti presnetljivo natančno kazala čas.

V prispevku bernskih poročevalcev v reviji *Die Alpen* je natančno objavljeno, da je bila razstava »Gorska dežela Slovenija, pokrajinski in kulturni vidiki od alpskega narodnega parka do morskih plaž, od ljudske umetnosti do industrijskega oblikovanja« odprta v Planinskem muzeju v Bernu do 19. februarja, 16. februarja pa so v okviru razstave pripravili še prireditev »Slovenija v književni besedi«.

Emblem ob 100-letnici PV

V prejšnji, februarski številki Planinskega vestnika smo na naslovni strani prvič natisnili znak, emblem, delo diplomiranega inženirja arhitekture **Janeza Bizjaka**, direktorja Triglavskega narodnega parka in člana uredniškega odbora Planinskega vestnika. Znak smo prvič natisnili ob 100-letnici izida prve številke naše revije in ga bomo v vseh naslednjih letošnjih številkah: da se bo že z naslovnice videlo, kako častljivo starost ima glasilo Planinske zveze Slovenije. Tej obletnici se bo deloma prilagajala tudi vsebina: na straneh našega glasila bo nekoliko več vsaj rahlo zgodovinsko obarvanih prispevkov in spominov na stare čase slovenskega planinstva.